

Erdélyi személyiségek emléknapi 2014-ben és munkásságuk jelentősége az erdélyi magyar gazdasági kultúrában (2. rész)¹

SOMAI JÓZSEF²

Nagy Endre (1883. november 25. – 1969. április 18.)

Gazdasági szakíró, az erdélyi magyar gazdasági szakoktatás úttörője, Kutyfalván született, református lelképásztori családból származik, középiskoláit a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte (1902), ezt követően a kolozsvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelés gazdaképesítést (1905). Az I. világháború és hadifogság után az I. Ferdinánd Egyetemen szerezte meg az államtudományi doktorátust (1923).

1905–1909 között a lévai Schöller-uradalomban segédtsízt, 1909 őszén a kolozsvári Magvizsgáló Állomás alkalmazottja, majd 1910-től a Szolnok-Doboka vármegyei Gazdasági Egylet segédtitkára, később titkára, a hatalomváltást követően pedig újjászervezője. Mindeközben a mezőzáhi és bethleni mágnásbirtokok uradalmi tanácsadója, alkalmi jégkárbecslő egy biztosítási részvénytársaságnál.

1931-ben elvállalja az unitárius egyház által alapított székelykeresztúri téli gazdasági iskola igazgatói tisztségét, majd Majláth Gusztáv Károly püspök kérésére segítséget nyújt a radnóti (1932) és a kézdivásárhelyi (1933) római katolikus gazdasági iskolák létrehozásában. 1935-ben megszervezi a Bethlen Gábor Kollégium mellett indított csombordi téli gazdasági és szőlészeti iskolát, s annak még az államossításán (1948) és nyugdíjazásán (1952) is túl, 1954-ig alapító-igazgató tanára.

A dél-erdélyi magyarság jeles értelmiségiként többször letartóztaták, 1944. augusztus 23. után internálták. Hazatérve újrászervezi a háborúban megviselt csombordi szakiskolát. 1946–48 között igazgatói és tanári munkáján kívül az erdélyi magyar gazdasági iskolák minisztéri-

¹ A tanulmány első része a *Közgazdász Fórum* XVI/114. számában jelent meg, 2013 októberében.

² A *Közgazdász Fórum* alapító főszerkesztője, e-mail: jozsefsomai@gmail.com.

um által kinevezett felügyelőjeként is dolgozott. Nyugdíjasként 1954-ben költözött át Székelyudvarhelyre, ahol néhány évig még tanított az ottani mezőgazdasági szaklíceumban.

Szakírói munkássága: gazdasági szacikkei az 1920-as évek elején jelentek meg a kolozsvári *Ellenzékben*, a *Brassói Lapokban*, a *Keleti Újságban* és az *Erdélyi Gazdában*, amelynek 1921-től állandó munkatársa. 1921 után szerkesztője a Szolnok-Doboka Vármegyei Gazdasági Egylet hivatalos közlönyének, a Désen megjelenő *Egyleti Értesítőnek*, 1930–33 között a Dicsőszentmártonban kiadott *Mezőgazdasági Szemlének*, amelynek sokáig munkatársa maradt. 1941–44 között felelős szerkesztőként jegyezte a Nagyenyeden is megindított *Erdélyi Gazdát*, ebben a lapban folytatásokban jelentette meg *A gazdakörök szervezéséről és vezetéséről* című munkáját (Kolozsvár 1926; II. bővített kiadása 1929) és *A cukorrépa termelése* című könyvét (Kolozsvár 1926). Gazdasági iskolával kapcsolatos tapasztalatait Szász Ferencsel írt átfogó munkájában, a *Gazdatudományban* (Kolozsvár 1936; 2. kiadás 1937) összegzi, amely egyszerre tankönyv és gyakorlati kézikönyv is *Kézikönyv gazdasági iskolák és haladó gazdák számára* címmel. Más munkái: *A cukorrépa termesztése*. Kolozsvár: Minerva, 1926. Az EGE Könyvkiadó vállalat XLVIII füzeté, második bővített kiadás 1929; *Pillangós virágú takarmánynövényeink*, *Május a mezőgazdaságban*. Kolozsvár: Minerva 1936; Nagy Endre–Veress István (1945, 1946): *Növénytermelés és szőlészet*, *Gazdatudomány*, *Kézi könyv gazdasági iskolák és haladó gazdák számára*. Nagyenyed: Bethlen Nyomda 1946; *Igazgatói jelentés a kollégiumi rektorátusnak az 1945-ös évről*. *Csombordi Emlékkönyv*, 1935–1995, Déva: Corvina Kiadó, 1996, 20–21.

Tivai Nagy Imre (1849. május 16. – 1931. június 27.)³

Szakíró, szerkesztő, emlékiró. Csík gazdasági, társadalmi és közművelődési életének kiváló ismerője. Tevékenysége sokszínű, volt tanár, gazdálkodó, felső-népiskolai igazgató, gazdasági szakíró, lapalapító és

³ Nagy, B. 2011. Tivai Nagy Imre életműve. In Somai, J. (ed.) *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. III. kötet. Kolozsvár: RMKT, 107–122; *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2002, 37.

szerkesztő, számos lap munkatársa, a gazdag hagyományokra visszatekintő erdélyi emlékirat-irodalom képviselője.

Csiksomlyón született, iskoláit Csíkszentkirályon kezdte, a csiksomlyói és székelyudvarhelyi gimnáziumban folytatta, majd elvégezte a kolozsvári Jogakadémiát.

A csíkyszeredai Mezőgazdasági Felső Népiskola tanára (1873–1904). Megalapította és szerkesztette a *Székelyföld* című lapot (1882–1884), a *Csíki Lapok* munkatársa volt több mint négy évtizeden át (1888–1931). 1884-től a sepsiszentgyörgyi *Székely Nemzet* című hetilap társszerkesztője és a csíki részek állandó tudósítója. A tusnádfürdői Székely Kongresszus előadójaként Székelyföld mezőgazdaságának szövetkezeti alapon történő megszervezését és a táj iparosítását sürgette, ellenezve a leszegényedett tömegek át- vagy kitelepítését (1902). Az Oltvölgyi Víz-társulat és a Csíki Múzeum Egyesület alapítója; kísérletező mintagazda. 1887-től huszonkilenc évig szerkesztette a Csíkmegyei Gazdasági Egyesület közlönyét, a *Csíki Gazda* című mezőgazdasági értesítőt. Szerkesztői munkája mellett jelentős szerepet vállalt a közéletben, 1873–1904 között a Csíki Magánjavak anyagi eszközeivel létrehozott csíkyszeredai Mezőgazdasági Felső Népiskola igazgatója és tanára, majd a Csíkmegyei Gazdasági Egyesület titkára. Közéleti munkássága igen gazdag: királyi tanácsos, felső-népiskolai igazgató, vármegyei volt közigazdasági előadó, a Csíkyszeredai Kaszinó, a Csíkmegyei Gazdasági Egylet, a Csíki Magánjavak Igazgatótanácsának elnöke, Csíkvármegye Törvényhatósági és Közigazgatási Bizottságának évtizedeken át tagja.

A budapesti *Magyar Nyelvőr*ben az 1870-es évek végétől megjelent közleményeiben feldolgozta a csíki nyelvjárás szótárát, a *Figyelő*ben pedig „népköltési közleményeket” (1877. II. 154–157.) jelentetett meg.

Megjelent munkáiból: Csík vármegye közigazdasági állapotáról és a székely kivándorlásról (1891), kötetet állított össze *Népszerű gazdasági előadások* címmel (1898); megírta a megye gazdaságtörténeti monográfiáját (1902). Az első világháborút követően is helyén maradt; emlékeit felidézve megírta Csíkyszereda várossá alakulásának történetét. Ebből a kötetből közölt 1969. október–novemberi számaiban a *Hargita* napilap folytatásos válogatást. Ugyancsak halála után adták ki cikkgyűjtemé-

nyét, a *Csíki Pantheon*t, melynek több mint 250 portréja a közügyekért önzetlenül tevékeny kortársaknak állít emléket, keresztmetszetét adva a századvég és a századelő csíki társadalmának. 1918 után megjelent munkái: *Cirkálások. Szeredai emlékeimből 1885–1925*. Csíkszereda 1928; *Emlékezés régi csíkiakról*, Csíkszereda 1943, 1996.

Az 1875-ben megalakult Csíkszeredai Műkedvelő Társulat titkára, később elnöke. 1889-től, három évtizeden át, a vármegye közgazdasági előadója. A Mezőgazdasági Felső Népiskola igazgatójaként és saját csíkszentkirályi birtokán egyaránt kísérletező mintagazda, vérbeli mezőgazdász, számos gazdasági újítás, kezdeményezés elindítója, támogatója. A Csíkszeredai Kaszinó és a Csíki Múzeum Egylet alapítója és elnöke, a Csíki Magánjavak Igazgatótanácsának elnöke, az Alcsík ármentesítését célzó Oltvölgyi Vízitársulat létrehozója, a Csíki Takarékpénztár alapítója. Négy évtizedes fáradhatatlan munkásságáért 1913-ban Budapesten kapta meg a királyi tanácsosi címet.

A Szarvas Gábor által szerkesztett *Magyar Nyelvőr* című folyóirat évfolyamaiban nyelvjárástani, nyelvészeti közleményei is megjelentek, amelyekben a csíki nyelvjárás szókincsével foglalkozott. 1884-ben Budapesten látott napvilágot az *Irálytan alapvonalai* című kétkötetes tankönyve.

A *Cirkálások. Szeredai emlékeimből* (Csíkszereda 1925) és *Csíki Pantheon* (Csíkszereda 1943) címet viselő emlékiratai időskori szemlélődéseiből születtek. 1931-ben halt meg, gyors lefolyású betegségben. Csíkszentkirályon nyugszik.

Közgazdasági tárgyú munkái: *Csíkvármegye közgazdasági állapotai és a székely kivándorlás*. Sepsiszentgyörgy: Jókai nyomda 1891; *Székely kivándorlás*. Különlönyomat az 1895. évi III. Országos Gazda Kongresszus kiadványaiból, Budapest: „Pátria” Irodalmi Vállalat könyvkiadója, 1895, 17 oldal; *Népszerű gazdasági előadások. Ismeretek az állattenyésztés, takarmánytermelés, trágyakezelés, tejgazdaság, sertéshizlalás, méhészet és gyümölcsészet köréből*. Csíkszereda: Csíki Gazdasági Egylet, 1898; *Csíkmegye közgazdasági leírása*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt., 1911, 190; *A gazdasági alsóbb fokú közoktatás*. Különlönyomat a Csíki Gazda 1902. évi decemberi füzetéből. Csíksze-

reda: Szvoboda testvérek nyomdája, 1902; *Csík vármegye közgazdasági állapotairól*. II. kötet. 1911. **Az irálytan alapvonalai*. Budapest 1884; *Közgazdasági írások*. Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal, 2007; *A székely kisközgazdasága*. In: *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban, 1849–1914*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1970, Téka-sorozat, szerk. Egyed Ákos, 110–117; *Gazdasági értesítő*, majd *Csiki Gazda*. A Csíkme gyei Gazdasági Egyesület Közlönye. Az egyesület igazgatósága megbízásából szerkeszti: T. Nagy Imre egyesületi titkár, 1887–1914 közötti évfolyamok; *Cirkálások szeredai emlékeimből*. Nyomtatta: Szvoboda Miklós, 1925, 41–50, és *Emlékezés régi csíkiakról*, Csíkszereda: Pallas–Akadémia Könyvkiadó, 1996, 54–70.

Gyárfás Elemér (1884. augusztus 27. – 1945. október 4.)⁴

Gyárfás Elemér a Küküllő megyei Borzáson született ősi székely családból. A nagyszebeni főgimnázium tanulója. A kolozsvári egyetemen hallgatott jogi, közgazdasági és államtudományi stúdiumokat, majd a budapesti egyetemen s a párizsi Sorbonnon szerzett jogi diplomát. Hazatérve, 1909-től ügyvédként működött, és bekapcsolódott Kis-Küküllő vármegye közéletébe.

1917–1918-ban Kis-Küküllő vármegye főispánja. A világháborút követő erdélyi magyar tragikus sors sem tántorította el a nemzetmentés szándékától, azaz hogy nemzeti alapon nézze népe sorsát, és kész legyen támogatni a nemzetiségekkel való politikai megegyezés létrehozását azért, hogy az állam életét egybetartó nemzetiségi intézményeket megmentsék. Életének központi mozgatórugója, a két világháború közötti időszakban, az erdélyi magyarság társadalmi-gazdasági érdekeinek szoros védelme volt a romániai politikai gyakorlat nyújtotta szűk keretek között.

1918-ban a helyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke, 1921-ben a romániai magyar politikai szerveződés kezdeteit jelentő Magyar Szövetség elnöke, 1921 után az Országos Magyar Párt elnöki tanácsának tagja, a

³ Csucsujá, I. 2004. Gyárfás Elemér korának gazdaságáról. In: Somai, J. (ed.) *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. II. kötet. Kolozsvár: RMKT, 125–162.

Közgazdasági Szakosztály elnöke, majd 1926-tól két ízben történt megválasztásával Csík megye szenátora a Román Parlamentben, ennek 1938-ban történt feloszlataáig. Az Erdélyi Irodalmi Társaság alapító tagja, a Kemény Zsigmond Társaság tagja, bevásárlották az Erdélyi Katolikus Akadémiába, majd 1940 után az ebből alakult Pázmány Társaság vezetőségébe. A bécsi döntés után a Romániai Magyar Népközösségnek is ő lett 1942-ben az országos elnöke.

A Csíkban több ízben szenátornak választott Gyárfás Elemérnek behatóan foglalkoznia kellett a Csíki Magánjavak elkobzásának ügyével. Gyárfás Elemérnek meghatározó szerepe volt abban, hogy az erdélyi magyarság számára megszűnjön a kirekesztettség állapota és hatásos közéleti, parlamenti tényezőkként tudjanak fellépni, s ennek érdekében 1923 októberében az akkor ellenzéki Averescu-féle Néppárttal megkötötték az ún. Csucsai-paktumot. A paktum egyik pontja a csíki székelyek komposzeszorátusának kérdésére vonatkozott.

Nemzetközi segítségre számítva, a Csíki Magánjavak ügyében azonban a Népszövetség Tanácsához kényszerültek panasszal fordulni, amely hosszas huzavona s egyezkedő tárgyalások után 1932. szeptember 27-én pozitív döntést hozott: elismerte a panasz jogosultságát és a román kormány eljárásának igazságtalanságát, kimondta a Magánjavak régi igazgatóságának visszaállítását, a városi ingatlanok és 11 659 hold erdő visszaadását. A kormány azonban a döntés végrehajtását halogatta, s amikor sor került a visszaítélt javak átadására, teljesíthetetlen feltételeket szabott a köztulajdonosok számára. Gyárfás Elemér minden igyekezete és jogi ismerete, a Státus egész testületének e fontos vagyron megmentésére irányuló erőfeszítése eredménytelennek bizonyult.

Gyárfás pénzügyi koncepciójának igen fontos vetületét jelentették a pénzforgalom szabályozásával, illetve a vám- és adópolitikával kapcsolatos elgondolásai. A tévesnek ítélt pénzügyi és adópolitika kapcsán marasztalja el Gyárfás a romániai hitelrendszer központjában álló Nemzeti Bank akkori szereplését, különösen azért, mert kisebbségi és főleg a magyar jellegű pénzintézeteket igen hátrányosan diszkriminálta.

Egyike volt azoknak a magyar közgazdasági szakembereknek, akik behatóbban foglalkoztak a gazdasági világválság súlyos következményekkel járó hatásaival.

Az önálló erdélyi gazdaságról szóló koncepció tekintetében a szereplők sorában Gyárfás Elemér igen fontos helyet szánt a szövetkezeteknek, a jövő egyik meghatározó gazdasági szervezetének tekintette azokat. Ilyen indíttatású közgazdaságtudományi vizsgálódásai az erdélyi közgazdasági irodalom legmarkánsabb vonulatát jelentették.

Fontosabb munkái: *Erdélyi problémák* (Kolozsvár 1923); *Bethlen Miklós kancellár, 1642–1716* (Dicsőszentmárton 1924); *Románia hitel-szervezetei s az erdélyi magyar pénzügyintézetek* (Lugos 1924); *Az erdélyi szászok és a katolicizmus* (Dicsőszentmárton 1925); *Egyenes úton: 1901–1926* (cikkgyűjtemény, Dicsőszentmárton 1926); *A Supplex Libellus Valachorum* (Kolozsvár 1929); *Az első kísérlet* (Az Averescu-paktum előzményei, megkötésének indokai, szövege, módosításai, következményei, felbomlása és tanulságai. Klny. Lugos 1937). Cikkeit, tanulmányait a *Magyar Kisebbség*, *Erdélyi Tudósító*, *Kis-Küküllő*, *Keleti Újság* közölte, az *Erdélyi Lapok* főszerkesztője.

Veress István (1909. november 5. – 2007. november 2.)

Nagyenyedén született, szülei tanítók voltak. Tanulmányait az állami elemi iskolában Nagyenyedén (1916–1920) végezte, majd a Bethlen Gábor Kollégiumban folytatta (1920–1928). Felsőfokú tanulmányait a Magyar Királyi Gazdasági Tanintézetben, Budapesten (1928–1932) végezte, ahol jeles osztályzattal okleveles műkertész diplomát kapott. Tanulmányai kiegészítéseképpen a kolozsvári Agrártudományi Intézetben (1948–1949) agrármérnöki képesítést szerzett.

Munkahelyek: 1932–1935 között a nagyenyedi Ambrósi-Fischer faiskolában a díszfaiskola vezetője; 1935–1948 között a nagyenyedi Bethlen Kollégium Csombordi Téli Gazdasági Iskolájának alapító tanára, 1948–1949-ben iskolaigazgatója; 1949–1972 között a kolozsvári Agrártudományi Intézet tanszékvezető egyetemi tanára, ahonnan 1972 október 1-jén vonul nyugállományba. Összesen 46 önálló, illetve társszerzőkkel írt tudományos dolgozata jelent meg román nyelven a zöldség- és gyümölcsstermesztés tárgyköréből.

Több mint 1000 szacikket és népszerűsítő írást közölt a különböző hazai és külföldi sajtótermékekben: *Falvak Dolgozó Népe*, *Erdélyi Gazda*, *Természet Világa*, *Szabadföld*, *Korunk*, *Előre*, *Művelődés*, *Dolgozó Nő*,

Munkás Élet, Jóbarát, Honismeret. Számos rádió- és televízióadásban működött közre. Tanított és előadásokat tartott az Ezüstkalászos Gazdaltanfolyamon, Szabadegyetemen, Művelődési héten, illetve a Közművelődési Egyesület és Kertbarátok Egyesülete meghívására. Munkája elismerésül számos állami és közéleti kitüntetést kapott, amelyek közül a legjelentősebbek: 1962-ben Munkaérdemrend III. fokozata; 1966-ban a Román Tudományos Akadémia Dicsérő Oklevele; 1967-ben a Román Tudományos Akadémia Dicsérő oklevele; 2006-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje.

Fontosabb munkái: *A Román Pomológia* társszerzője, *A gyümölcsfák és bokrok metszése* (4 kiadást ért meg). *A zöldségtermesztés és az almástermesztés, valamint a boggyósok* című, társszerzőkkel írt könyvei.

Veress István 1935–1947 között a Nagyenyedi Bethlen Kollégium Csombordi Téli Gazdasági és Kertészeti iskola alapító szaktanára és saját bevallása szerint mindenese.

Oktatói tevékenysége nemcsak a csombordi évek alatt jelentős, hanem immáron a felsőfokú intézményben, a Kolozsvári Agrártudományi Intézetben is. Tanári tevékenységének legjelentősebb szakasza az 1949-ben elnyert egyetemi tanári kinevezés utáni időszakra esik. Egy év múlva az akkor újonnan alapított, jelenlegi nevén Kolozsvári Agrártudományi Egyetem Zöldség- és dísznövénytermesztés tanszékének vezetője lett.

A Kolozsvári Agrártudományi Intézetben a tanítás mellett létrehozta a didaktikai gyümölcsöst, a „Zöld Sapkába” tűzhektáros minta-faiskólát telepített és gondozott. Ezen kívül számtalan állami feladatot kapott és látott el. 1956-ban a román delegáció tagjaként részt vett Palocsay Rudolfal, a nemzetközileg elismert virágnemesítővel, a Nantes-ban tartott nemzetközi virágkiállításon, ahol a román kiállított termékek II. díjat nyertek. 1957-ben megbízták a Bihar megyei gyümölcs- és díszfaiskola tervezésével.

Összesen 22 szakkönyve, 44 tudományos dolgozata, számos szakcikke jelent meg, nyugdíjas éveinek 35 éve alatt is az oktatást, a tanítást, a szaktanácsadást tekintette elsőrendű feladatának.